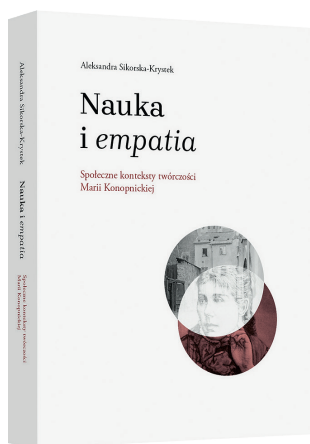

Pola Biblis

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych
Uniwersytet Jagielloński

ORCID 0009-0007-8852-6689

Konopnicka wobec nowoczesności

Aleksandra Sikorska-Krystek, *Nauka i empatia. Społeczne konteksty twórczości Marii Konopnickiej*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2024, 436 s.

Zdaje się, że większość współczesnych badań nad Marią Konopnicką z konieczności wychodzi z pozycji rewizji bądź dekonstrukcji. Nie inaczej jest z monografią *Nauka i empatia. Społeczne konteksty twórczości Marii Konopnickiej* Aleksandry Sikorskiej-Krystek, będącą rozbudowaną wersją pracy doktorskiej powstałej w ramach projektu *Spółem! L'interrelation entre la littérature et les*

sciences sociales en Pologne autour de l'année 1900 et ses repercussions na Uniwersytecie Fryburskim. Publikacja krytycznie podchodzi do wcześniejszych badań nad poetką, polemizuje z poprzednimi interpretacjami i dokonuje znaczących korekt biograficznych. Przede wszystkim zaś wprowadza do studiów nad problematyką społeczną u Konopnickiej propozycje nowych, intrygujących odczytań.

Postać autorki *Z przeszłości* na przestrzeni lat obrosła bowiem licznymi mitami oraz czytelnickimi stereotypami. Niebagatelny wpływ na to miały

z pewnością „legendotwórcze zapędy współczesnych poetki”¹, próbujących namaścić ją na narodową wieszczkę oraz ideał patriotycznych cnót. Ponadto, jak pisze Marian Stala, wypracowany w latach pięćdziesiątych XX wieku tryb czytania Konopnickiej – „szkolno-podręcznikowy”, uproszczony, skupiony na wybranych utworach – do dziś negatywnie oddziałuje na jej recepcję². Poetka została zredukowana do stereotypu, a jej twórczość – do reliktu przeszłości. Chociaż na przestrzeni ostatnich dekad zdecydowanie wzrosło zainteresowanie życiorysem Konopnickiej, rzadko idzie ono w parze z uważną lekturą jej tekstów³. Tadeusz Budrewicz wskazywał choćby na frustrację badaczy, którzy, szukając harmonii między autorką a jej dziełem, trafiają na postać skomplikowaną i wymykającą się prostym kategoriom⁴. W efekcie biografie mające konfrontować się z mitem same wpadają w kolejne klisze. Jak podsumowuje to Iwona Węgrzyn: „zamiast zbliżyć się do rozwiązania zagadki jej artystycznego fenomenu, badania grzęzną w niegdyśiejszych skandalach, a ich autorzy z dumą ujawniają, że pisarka była zwykłym, nie zawsze doskonałym człowiekiem”⁵.

Tym cenniejsze są prace, które proponują niekonwencjonalną i nowoczesną lekturę tekstów Konopnickiej – skupioną bardziej na jej „artystycznym fenomenie” niż sensacyjnych aspektach biografii. Wśród nowszych publikacji rozszczelniających dotychczasowe dyskursy o poetce można wymienić choćby szkice Tadeusza Budrewicza⁶, *Konopnicką na szlakach romantyków* Barbary Bobrowskiej⁷, antologię *Czytanie Konopnickiej*⁸ czy monografię *Maria Konopnicka. Lustra i symptomy* Leny Magnone⁹. *Nauka i empatia* w podobny sposób wprowadza do badań nad pisarką świeżą i bardzo ciekawą perspektywę. Przede wszystkim polemizuje z dotychczasowym odbiorem tekstów Konopnickiej o tematyce społecznej jako posiadających charakter czysto emocywny i powodowanych wyłącznie współczuciem; zamiast tego wydobywa intelektualny wymiar zaangażowania społecznego poetki. Sikorska-Krystek ukazuje Konopnicką jako wnikliwą czytelniczkę tekstów naukowych, myślicielkę reagującą na prądy i tendencje swojego czasu, aktywnie szukającą

¹ I. Węgrzyn, *Maria Konopnicka – kłopoty z biografią*, [w:] *Czytanie Konopnickiej*, red. O. Płaszczewska, Kraków 2011, s. 13.

² M. Stala, *Postowie*, [w:] *Czytanie Konopnickiej...*, dz. cyt., s. 211.

³ T. Budrewicz, *Zacna, znana, zakochana... Nad biografiami Konopnickiej*, [w:] tegoż, *Konopnicka. Szkice historycznoliterackie*, Kraków 2000, s. 7; I. Węgrzyn, *Maria Konopnicka...*, dz. cyt., s. 11.

⁴ T. Budrewicz, *Zacna, znana, zakochana...*, dz. cyt., s. 26.

⁵ I. Węgrzyn, *Maria Konopnicka...*, dz. cyt., s. 13.

⁶ T. Budrewicz, *Zacna, znana, zakochana...*, dz. cyt.

⁷ B. Bobrowska, *Konopnicka na szlakach romantyków*, Warszawa 1997.

⁸ *Czytanie Konopnickiej...*, dz. cyt.

⁹ L. Magnone, *Konopnicka. Lustra i symptomy*, Gdańsk 2011.

rozwiązań bieżących problemów. *Nauce i empatii* najbliżej prawdopodobnie do studium Bobrowskiej: obie osadzają bowiem twórczość autorki *Imaginy* w szerszym kontekście epoki. O ile jednak Bobrowska ukazuje Konopnicką jako uczestniczkę międzypokoleniowego dialogu z tradycją romantyczną, o tyle Sikorska-Krystek widzi w niej przede wszystkim komentatorkę dziewiętnastowiecznej nowoczesności. Pisarka uważnie śledziła publikacje z zakresu antropologii kryminalnej, psychiatrii, resocjalizacji, socjologii tłumu czy higieny; krytycznie przyglądała się retoryce i metodom działania ówczesnej prasy; wreszcie problematyzowała omawiane zjawiska we własny, często unikalny sposób, oparty nie tylko na teorii, ale także kontakcie z drugim człowiekiem. Ukazanie Konopnickiej jako polemistki oraz intelektualistki żywo zaangażowanej w problemy nowoczesności stanowi największą wartość monografii.

Struktura publikacji zbudowana jest wokół konkretnych kręgów zainteresowań poetki, a wybór utworów odzwierciedla także różnorodność podejmowanych przez nią gatunków. Monografia składa się z pięciu rozdziałów, stanowiących konkretne *case studies*. Sikorska-Krystek przygląda się kolejno wierszowi, reportażom, parareportażom, noweli, studium socjologicznemu oraz zagadnieniu z zakresu biografii: wspólnej działalności społecznej Konopnickiej oraz Marii Dulębianki. Cennym dodatkiem jest także aneks zawierający opracowane edytorsko transkrypcje dwóch rękopisów: niedokończonego szkicu Konopnickiej *Z domu obłąkanych* oraz notatnika Dulębianki, stanowiącego zapis wspomnień poświęconych poetce. Z punktu widzenia biografów cenne okazuje się zwłaszcza to drugie źródło, wcześniej opublikowane przez badaczkę w „Wiek XIX”¹⁰.

Rozdział pierwszy to propozycja nowego spojrzenia na liryk *Do kobiety*. Sikorska-Krystek polemizuje z dotychczasowymi odczytaniem wiersza, interpretującymi go jako wyraz umiarkowanych poglądów Konopnickiej albo wręcz głos przeciwko emancypacji kobiet (24–25). Według autorki brakujące w dotychczasowych badaniach ogniwo to „rekonstrukcja historyczno- i krytycznoliteracka, która odsłania recepcję liryku” (25). Rekonstrukcja ta staje się osią rozdziału, który jest być może najciekawszym w całej publikacji. Imponuje tu rozmach i rzetelna praca badawcza autorki, która zbiera recenzje, polemiki, przeróbki, satyry oraz inne świadectwa recepcji wiersza. Sikorska-Krystek analizuje *Do kobiety* jako liryk popularny, który krótko po publikacji cieszył się ogromnym powodzeniem i dobrze wpisywał się w dyskurs emancypacyjny swojej epoki. Autorka wskazuje też na osadzenie wiersza w naukowych lekturach Konopnickiej, znajdując w nim paralele m.in. z publicystyką Johna Stuarta Milla (66). Wreszcie odczytuje konwencjonalność

¹⁰ A. Sikorska-Krystek, *Notatnik Marii Dulębianki*, „Wiek XIX” 2022, R. 15(57), s. 303–348.

utworu, często uznawaną przez wcześniejszych badaczy za jego słabość, jako świadomy artystyczny wybór: parodię konkretnego języka poetyckiego oraz „grę ze stereotypem” (64). To niezwykle cenne rozpoznanie, pokazujące Konopnicką jako twórczynię sprawnie posługującą się różnymi literackimi stylami, w tym poetyką pastiszu oraz intertekstualnymi odniesieniami.

W najbardziej obszernym rozdziale drugim, *Zapomniana reportażyстка*, Sikorska-Krystek przygląda się dorobkowi publicystycznemu pisarki, który dotychczas nie doczekał się kompleksowego ujęcia (81). Autorka proponuje lekturę wybranych reportaży publikowanych w kierowanym przez Konopnicką „Świcie”, uwzględniającą namysł nad ich „żywołem prasowym”, pozatekstowymi odniesieniami oraz intencją autorską (94). Sikorska-Krystek rozpatruje więc publicystykę Konopnickiej przede wszystkim na tle dziennikarskich praktyk epoki oraz zwraca uwagę na silnie polemiczny charakter „Świtu”. Poetka często krytycznie odnosiła się do sensacyjnego tonu znanych sobie pism i nawiązywała do nich w swoich reportażach. Tropienie tych aluzji ponownie dowodzi niezwykłego czytania i rzetelności autorki *Nauki i empatii*, która sprawnie rekonstruuje te konteksty. Wydobywa także wyraźnie perswazyjny oraz interwencyjny charakter omawianych utworów, mających na celu aktywizację czytelniczek i promocję działalności społecznej kobiet. Szczególnie erudycyjna i owocna poznawczo okazuje się analiza reportażu więziennego *Za kratą*, który badaczka wpisuje w zagadnienie kwestii kobiecej.

Kolejne dwa rozdziały koncentrują się na socjologicznych zainteresowaniach redaktorki „Świtu”. W rozdziale trzecim, *Wobec katastrofy*, Sikorska-Krystek sięga po dwa parareportaże: *W grotach styryjskich* oraz *Odcięci od świata*. Teksty powstałe w trakcie pobytu Konopnickiej w Grazu relacjonują wypadek i późniejszą akcję ratunkową w jaskini Lugloch. Katastrofa wzbudziła ogromne zainteresowanie prasy i szybko nabrała cech komercyjnego spektaklu. Sikorska-Krystek pokazuje, jak Konopnicka „na przykładzie pojedynczego wypadku »bada« i objaśnia socjologię katastrofy” (20). Obserwowanie akcji ratunkowej staje się dla reportażyстки pretekstem do studiowania reakcji gapiów, sposobów instrumentalizacji wydarzenia przez prasę oraz, szerzej, dziewiętnastowiecznego społeczeństwa spektaklu.

Zainteresowaniu Konopnickiej socjologią tłumy szerzej poświęcony został rozdział czwarty. Sikorska-Krystek skupia się w nim na noweli *Mendel Gdański* oraz studium *O „Tłumie” słów kilka*. Szczególnie interesująca okazuje się analiza drugiego, mniej znanego tekstu. Opublikowana na łamach „Kraju” recenzja *Tłumu* Bronisława Łozińskiego (1895) staje się bowiem dla Konopnickiej bardziej pretekstem do sformułowania własnych tez dotyczących omawianego zjawiska. Polemika poetki oparta jest na lekturze dziewiętnastowiecznych badań etnologicznych, socjologicznych oraz filozoficznych, ponownie dowodząc jej czytania i dojrzałości refleksji. Konopnicka nie tylko krytykuje tezy

i metodę Łozińskiego, lecz także przedstawia własne pomysły i próby definicji tłumy – nie jako cywilizacyjnej choroby, a zjawiska społecznego.

Rozdział piąty, o sugestywnym tytule *Dwie społeczniczki*, ma na celu dokonanie istotnych uzupełnień i rewizji biograficznych dotyczących relacji Konopnickiej z Dulębianką. Znajomość ta w szerokiej recepcji często ukazwana jest w sposób stereotypowy, niemający umocowania w źródłach, próbujący narzucić twórczyniom współczesne etykiety (304). Sikorska-Krystek nie zajmuje się tu jednak wyrokowaniem, czy partnerstwo dwóch kobiet miało homoerotyczny charakter. Polemizuje natomiast z innym, często powtarzanym stereotypem, zgodnie z którym to znajomość z malarką wpłynęła na pojawienie się problematyki społecznej w utworach Konopnickiej, a z drugiej strony – że praca twórcza Dulębianki ucierpiała po związaniu się z autorką *Imaginy*. Sikorska-Krystek prostuje przeinaczenia utrwalane w kolejnych pracach badawczych, rekonstruuje chronologię wydarzeń i pokazuje obie twórczynie jako niezależne działaczki, istotne dla polskich ruchów kobiecych. Opublikowany w aneksie *Notatnik Dulębianki*, opatrzoney drobiazgowymi przypisami, stanowi cenne źródło dla tych rewizji.

Nauka i empatia to błyskotliwe studium związków twórczości Konopnickiej z publicystyką i pracami naukowymi epoki. Krytycznie przygląda się dotychczasowym ustaleniom, obudowuje twórczość poetki kluczowymi kontekstami oraz proponuje nowatorskie odczytania jej utworów. Wrażenie robią ponadto dyscyplina badawcza autorki, precyzja i elegancja stylu oraz organizacja materiału. Konopnicka w ujęciu Sikorskiej-Krystek to wnikliwa obserwatorka życia społecznego, wrażliwa reportażystka podchodząca do swoich bohaterów z ciekawością i zrozumieniem, publicystka podejmująca dojrzałą refleksję nad problemami cywilizacyjnymi, zdolna do fachowej polemiki. Ogromną wartością monografii jest właśnie to przesunięcie środka ciężkości na artyzm oraz intelektualizm poetki: badaczka wydobywa celowość pewnych twórczych wyborów, do tej pory zbywanych jako dowód na anachroniczność Konopnickiej.

Wiele z poruszonych w monografii zagadnień rodzi nowe pytania i nakreśla kierunki dalszych poszukiwań. *Nauka i empatia* często odwołuje się do prac francuskojęzycznych oraz kontekstu francuskiego; ciekawe mogłoby być także uważniejsze przyjrzenie się obecności m.in. brytyjskiego modelu kulturowego w działalności Konopnickiej (choćby znaczeniu postaci Elizabeth Fry dla kobiecego „aktywizmu więziennego” w dziewiętnastowiecznej Europie). Pewien niedosyt budzą fragmenty poświęcone utworom dramatycznym i stosunkowi poetki do rewolucji 1905. Warto mieć także na uwadze, że praca doktorska, na której oparta jest monografia, powstawała w latach 2018–2022. W ostatnim czasie nastąpiły kolejne istotne przesunięcia w recepcji dzieła i postaci Konopnickiej, m.in. wydarzenia i publikacje towarzyszące Rokowi Konopnickiej w 2022, pozycje takie jak *Samotnica*. *Dwa*

życia Marii Dulębianki Karoliny Dzimiry-Zarzyckiej (2022)¹¹ czy nominowana do literackich nagród *Dezorientacje. Biografia Marii Konopnickiej* Magdaleny Grzebałkowskiej (2024)¹². W szerokim odbiorze autorki *Imaginy* zachodzą więc ważne zmiany, a sposób namysłu nad twórczością Konopnickiej wypracowany przez Sikorską-Krystek otwiera w tym zakresie nowe, bardzo obiecujące perspektywy.

Bibliografia

- Bobrowska B., *Konopnicka na szlakach romantyków*, Warszawa 1997.
Budrewicz T., *Konopnicka. Szkice historycznoliterackie*, Kraków 2000.
Czytanie Konopnickiej, red. O. Płaszczewska, Kraków 2011.
Dzimira-Zarzycka K., *Samotnica. Dwa życia Marii Dulębianki*, Warszawa 2022.
Grzebałkowska M., *Dezorientacje. Biografia Marii Konopnickiej*, Kraków 2024.
Magnone L., *Konopnicka. Lustra i symptomy*, Gdańsk 2011.
Sikorska-Krystek A., *Notatnik Marii Dulębianki*, „Wiek XIX” 2022, R. 15(57), s. 303–348.

¹¹ K. Dzimira-Zarzycka, *Samotnica. Dwa życia Marii Dulębianki*, Warszawa 2022.

¹² M. Grzebałkowska, *Dezorientacje. Biografia Marii Konopnickiej*, Kraków 2024.